

1. Асланов П.В., Максимцев В.М. Баланс энергии турбулентных потоков растворов поверхностно-активных веществ // Вісник Донецького ун-ту, сер.А: природничі науки, вип.1. 2000. – С.93–97
2. Будник С.В. Измерение уклонов водной поверхности временных водотоков на склонах // Почвоведение, – 1999. – №5. – С. 585–586.
3. Будник С.В. Оценка параметров турбулентности склоновых водотоков // Водные ресурсы. – 2002. – № 3. – С. 319–321.
4. Будник С.В. Некоторые принципы размещения противоэрозионных сооружений на склонах с учетом их пространственной устойчивости / В зб.: Агрохімія і ґрунтознавство. – 2002. – Вип.63. – С.103–110.
5. Гоголев Е.С., Красавин А.Н. Определение коэффициента теплоотдачи на моделях ледяных русел // Метеорология и гидрология, – 1982. – № 9. – С. 83–88.
6. Гринвальд Д.И., Никора В.И. Речная турбулентность. – Л.: Гидрометиздат, 1988. – 152 с.
7. Долгополова Е.Н. Оценка энергетических характеристик речного потока // Водные ресурсы. – 1999. – Т. 26. – № 3. – С. 283–287.
8. Захаров Х.И. Расчет диссипации энергии волн перемещений // Доклады ВАСХНИЛ, 1986. – № 10. – С. 41–42.
9. Иванов А.В., Власов Н.А. Влияние криогенных процессов на формирование гидрокарбонатно-натриевых вод // Гидрохимические материалы. – 1974. – Т. 61. – С. 55–61.
10. Кропивницька Л.М., Перекупко Т.В., Максимович Г.С. Блажівський К.І. Вплив масового співвідношення між фазами та гідродинамічних умов на технологічні показники екстрагування хлориду натрію з гагітолангбейнітового залишку калійних виробництв// Вісник Нац. Ун-ту „Львівська політехніка”. – № 447 „Хімія, технологія речовин та їх застосування”, 2002. – С. 12–15.
11. Левицкий Б.Ф., Лещій Н.П. Гідравліка. Загальний курс. – Львів: Світ, 1994. – 264 с.
12. Люкшин Б.А., Герасимов А.В., Кректулева Р.А., Люкшин П.А. Моделирование физико-механических процессов в неоднородных конструкциях. – Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2001. – 272 с.
13. Мирцхулава Ц.Е. Основы физики и механики эрозии русел. – Л.: Гидрометеиздат, 1988. – 304 с.
14. Никора В.И. Речной поток как диссипативная система // Метеорология и гидрология. – 1981. – № 12. – С. 84–88

Варварич О.Ю.

ПРОЦЕС НОМІНАЛІЗАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ІМЕННОЇ ГРУПИ

Центром (ядром) іменної групи є іменник, який потребує поширювачів (іменників, прикметників, дієприкметників тощо). Такі компоненти О.В. Падучева називає **актуалізаторами**, а множинність усіх об'єктів – **екстенсіоналом**. [6, с. 26]. Проте іменник – ядро може позначати не лише предмет або особу, але й дію, яка “мислиться сама по собі, абстрагована від предметів (осіб), які її виконують” [5, с. 5].

У подібних випадках реалізується процес **номіналізації** як особливий різновид трансформації, яка полягає у тому, що вихідні одиниці реченнєвої або суміжної з нею предикативної природи стають морфологізованим або функціональним (синтаксичним) іменником” [8, с. 383]. Вперше термін номіналізація використано в працях з проблем трансформаційної (генеративної) граматики у 2-ій половині ХХ століття.

Виходячи з визначення поняття, у сучасному мовознавстві виділяють повну та неповну номіналізацію. Під повною розуміють завершений тип субстантивації, внаслідок якої утворюється абстрактний віддієслівний іменник. Найчастіше такий вид номіналізації є характерним для наукових або публіцистичних текстів. Для художніх текстів більш поширеною є неповна номіналізація, що являє собою незавершений ступінь субстантивації. Таким чином, вихідне речення, переміщуючись у типову для іменника позицію, не перетворюється на морфологізований іменник, а лише у функціональному плані тотожне йому, Наприклад: ... *Хоча Ярина Федорівна і категорично була проти виїзду своєї доньки з Богодухова, але вона не могла не цікавитись, хто ж тікає на північ...* [9, с. 398].

Є.В. Красильникова, характеризуючи процес номіналізації, зауважує, що він являє собою насамперед “згоргання” предикації і використовується у мові головним чином задля того, щоб наповнити речення монопредикативної структури пропозитивним змістом. Отже, саме таким чином досягається більша насиченість речення пропозитивними блоками і створюється складна мережа семантичних відношень між ними. З іншого боку, номіналізація набуває форм різноступенєвої субстантивації [3, с. 99].

Є.В. Красильникова, розглядаючи процес номіналізації на основі розмовного мовлення, виділяє деякі тези, принципово важливі для зазначеного явища [3, с. 101]: 1. Номіналізація дозволяє уникати вказівки на відомий суб'єкт. 2. Вказівка на суб'єкт не потрібна завдяки його неозначеності у даній ситуації. 3. Дієслівні висловлювання, в яких позиція додатка зайнята словом, що позначає сам процес, утворює закриту конструкцію, яка не потребує поширення. Серед перерахованих вище позицій найбільш характерною для художніх текстів є лише третя теза.

Наприклад: ... *І котить шум моря і котить
В сітки волейбольні, сюди,
В полишені тенісні корти,
В колишні гарячі сліди..* [2, с. 349].

ПРОЦЕС НОМІНАЛІЗАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ІМЕННОЇ ГРУПИ

Досліджуючи семантико-синтаксичну структуру простого ускладненого речення, І.Р. Вихованець випадки номіналізації вважає особливим різновидом семантико-синтаксичного ускладнення простого речення, який не виявляється у формально-синтаксичному плані. Це ті випадки, коли “перетворений на віддієслівний іменник предикат перебуває у валентній рамці іншого предиката, що займає сильну синтаксичну позицію” [1; С. 48]. Так, потрапляючи у зумовлену валентністю предиката позицію, вторинна предикатна синтаксема набуває субстантивної функції, з одного боку, і супроводжується семантико-синтаксичними відношеннями предикатної природи – з іншого.

Наприклад: *Існування асонансу й рими знову ж таки виходить із основного принципу “самоодитовхування”* [9, с. 707].

Отже, у наведеному прикладі віддієслівний іменник *існування* виконує роль суб'єктної синтаксеми, що має семантико-синтаксичну функцію наслідку, перенесену у просте речення із структури складнопідрядного речення.

І.Р. Вихованець зазначає, що подібним реченням притаманна найбільша семантико-синтаксична конденсація, а отже, і найбільша завуальованість їх семантико-синтаксичного ускладнення [1, с. 48].

Часто вживаними у художніх текстах є синтаксичні структури, у яких віддієслівні іменники як наслідок номіналізації виступають у функції додатка, також переміщуючись із структури складнопідрядного речення у структуру простого речення.

Наприклад: *Карамазов дивився в її очі, стежив за її рухами...* [9, с. 629].

Аналіз процесу номіналізації на матеріалі художніх текстів ХХ століття дозволяє констатувати, що іменник-ядро іменної групи може утворюватися від дієслова будь-якого лексико-семантичного розряду (руху, буття, емоційного та фізичного стану тощо). Проте за нашими спостереженнями, найпоширенішими є віддієслівні іменники на позначення звуку та емоційного стану.

Наприклад: *... Яку весну шукать поїду*

Під рівний грюкіт колицат? [4, с. 153].

Найчастіше зазначені іменники у поетичних текстах використовуються у переносному значенні, мають емоційно-експресивне забарвлення.

Наприклад: *... Біль вмира...*

В космічній клекоці тортур! [2, с. 40].

У наведеному прикладі віддієслівний іменник *клекіт (тортур)* використовується для створення образу болю, муки і т.д., або:

... Ми чуєм трав зеленої крик... [2, с. 40].

Серед віддієслівних іменників на позначення емоційного стану у процесі номіналізації найчастіше беруть участь іменники *усміх, посмішка, сміх*, які перебувають в антонімічних відношеннях з віддієслівним іменником *плач*, також досить поширеним в іменних групах художніх текстів ХХ століття.

Порівняймо: *... Усміх майбутньої матері в зорі твоїм...* [4, с. 126], або

... Посмішка вічної Мони Лізи

Походить від посмішки Катаріни... [2, с. 358].

До речі, в останньому прикладі іменна група “*посмішка Мони Лізи*” може кваліфікуватись як стійке словосполучення, яке входить до складу речення не лише як граматична, але й семантична єдність.

Як зазначалося вище, у поетичних текстах досить продуктивною є іменна група з віддієслівним іменником-ядром *плач*:

Наприклад: *...Гамувала Пречиста Марія*

Свій нестримний жіночий плач... [4, с. 84].

Вживання віддієслівних імен пов'язують з асиметрією відношень у плані змісту та вираження. Якщо при відсутності дієслова для позначення дії вживаються віддієслівні іменники, дієслівність послаблюється завдяки відсутності граматичних показників часу, особи, числа, а віддієслівні іменники формують іменну групу, включаючи до свого складу займенники, прикметники, дієприкметники, іменники тощо.

Найпоширенішими структурними моделями іменних груп з іменником-ядром віддієслівного походження є групи типу:

1. Іменна група, до складу якої входять віддієслівний іменник та іменниково – займенникова підгрупа (присвійний займенник + іменник у родовому відмінку), яка має також ядро й залежний компонент і входить до складу іменної групи як семантико-граматична цілісність (*бажання моїх меценатів*);
2. Іменна група, до складу якої входить іменниково-прикметникова підгрупа з прийменником у складі + іменник, що має атрибутивне значення (в *сірім цокоті часу*);
3. Іменна група, до складу якої входять віддієслівний іменник-ядро та прикметниково-іменникова підгрупа, що складається з іменника з атрибутивним значенням та залежного прикметника (*пережиток каламбурного часу*);

Досить поширеними є іменні групи з віддієслівним іменником-ядром, до складу яких входять прийменникові конструкції: (запах від кожухів; згадка про весну; куля Юди від руки раба; зуби скришені від скреготу, в єдинім гімні, над аркушами стратегічних карт, для Орлика помічників відданих). Сполучення з прийменником найчастіше виступають у функції означення та обставини, вживаючись у складі стійких зворотів. Особливістю таких конструкцій є ще й те, що один і той самий іменник у різних контекстах має

різне значення. Наприклад, запах від кожухів – атрибутивне значення, зуби скришені від скреготу – значення причини.

Іноді маємо подвійну субстантивацію у межах однієї іменної групи.

Наприклад: ... Під дикий галас доброго і злого

Тих днів шорстких... [4, с. 161].

Отже, окрім ядра галас (від дієслова галасувати), до складу іменної групи входять субстантивовані прикметники доброго і злого.

Віддієслівні іменники можуть мати дієслівні зв'язки, насамперед керування, й, подібно до дієслів, потребувати:

1. Іменника у родовому відмінку зі значенням об'єкта. Серед таких віддієслівних іменників у досліджуваних текстах найчастіше зустрічаються: жадоба бажання, застереження тощо.

Наприклад: ... це не претензія – це неспроможне бажання моїх меценатів... [9, с. 34].

Проте подібні відношення можемо кваліфікувати не лише як об'єктні, але й як означальні.

2. Поширювачем іменника віддієслівного походження може бути іменник зі значенням об'єкта у давальному відмінку.

Наприклад: ... Товариш Вовчик захотів висловити своє співчуття мужчині в золотому пенсне... [9, с. 622].

Проте у наведеному вище прикладі маємо подвійний зв'язок: співчуття мужчині і висловити мужчині.

У іменних групах без прийменників мають місце форми, у яких відбувається заміна знахідного відмінка (що існує при дієсловах) на іменник у родовому відмінку (при віддієслівних іменниках).

Наприклад: І не можу я досі убгати

У своє розуміння генія

...Простоти поєднання двох див –

Руйнівного і творчого, злого і доброго... [2, с. 358].

У наведеному вище прикладі при дієслові поєднувати мав би бути іменник дива (знахідний відмінок множини).

4. Нерідко віддієслівні іменники мають у ролі поширювачів в структурі іменної групи дієслово у формі інфінітива. До таких іменників належать: бажання, покликання, устремління тощо.

Наприклад: ... Словом, я маю бажання вгодити тобі... [9, с. 622].

У праці “Русская граматика” (1980 р.) щодо прийменникових сфер вживання зазначається, що розбіжності такого керування з керуванням дієслів полягають насамперед у відсутності варіативності зв'язків віддієслівного іменника. Наприклад, (праця за когось, праця задля когось).

Отже, досліджуючи процес номіналізації на матеріалі художніх текстів ХХ століття, зокрема творів І. Драча, Є. Маланюка, М. Хвильового, можемо зробити такі висновки:

- Процес номіналізації у формуванні іменної групи має місце тоді, коли відбувається трансформація, під час якої одиниці реченнєвої структури стають морфологізованим чи функціональним іменником (насамперед маємо справу з дієсловами);
- Номіналізація може мати два види: повну і неповну. Проте для художніх текстів більш характерною є неповна номіналізація (незавершений ступінь субстантивації);
- У художніх текстах можна простежити номіналізацію (утворення віддієслівних іменників від дієслів будь-якого лексико-граматичного розряду). Потрібно зауважити, що найпоширенішими віддієслівними іменниками є ті, що утворені від дієслів на позначення звуку та емоційного стану.
- Структурні моделі іменних груп є досить варіативними і можуть включати як прийменникові, так і безприйменникові конструкції. Сполучення ж з прийменниками найчастіше виступають у функції означення або обставини, вживаючись у складі стійких зворотів;
- Для іменників віддієслівного походження характерними є дієслівні види підрядного зв'язку. При керуванні віддієслівний іменник здебільшого вимагає форми іменника у родовому відмінку, іменника у давальному відмінку, рідше – дієслова у формі інфінітива.
- Віддієслівні іменники характеризуються меншою варіативністю дієслівних зв'язків, аніж дієслово.

Література

1. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К., 1992.
2. Драч І. Сонце і слово. – К., 1978.
3. Красильникова Е.В. Имя существительное в русской разговорной речи. Функциональный аспект. – М., 1990
4. Маланюк Є. Невичерпальність. – К., 1997.
5. Матвіяк Г. Іменник в українській мові. – К., 1974.
6. Падучева Е.В.. Денотативный статус именной группы и его отражение в семантическом представлении предложения // Автоматизация обработки текстов. НТИ. – Сер 2. – № 9. – 1979.
7. Русская грамматика. – М., 1980. – Т.2. – С. 53–54.
8. Українська мова. Енциклопедія. – К., 2002.
9. Хвильовий М.. Твори. – К., 1995.